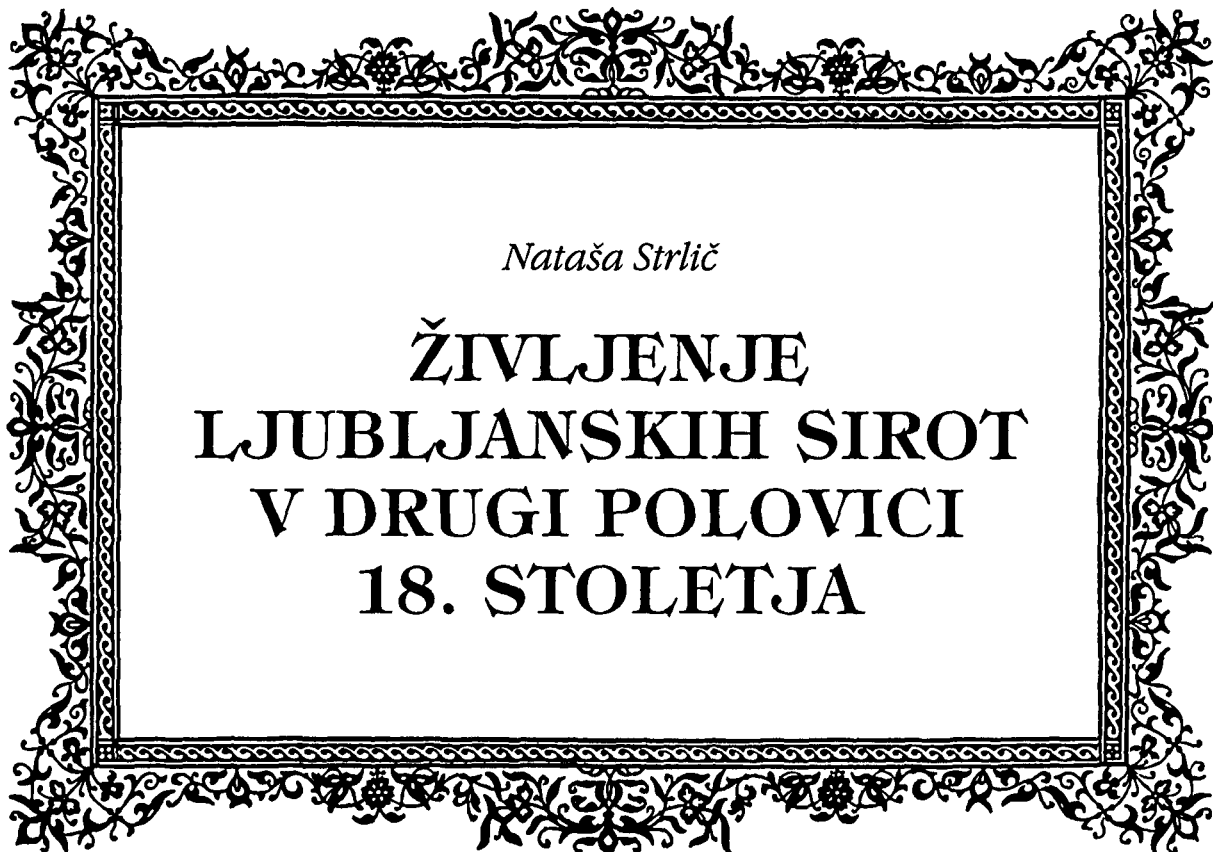

Nataša Strlič

ŽIVLJENJE LJUBLJANSKIH SIROT V DRUGI POLOVICI 18. STOLETJA

»Kdor je kedaj premišljeval staršev zapuščene otroke, katerim je previdnost božja prisodila bridke usode, tuje pomoči prositi in pričakovati, njemu bo gotovo jasno, da je človeško srce o vseh časih iskalo pomočkov, s katerimi bi se tem sirotam polajšalo življenje.«¹

Prve omembe ljubljanskih sirotišnic

»Leta 1041 je bogat meščan in trgovec z imenom PETER BERLAH, ker ni imel rodnihi dedičev, ustanovil sirotišnico in ji zapustil vse svoje premoženje. Sirote so v tej hiši lepo vzgajali in vsakega, ko je dorasel, dali učiti rokodelstva, ki ga je veselilo.«²

Podatek o prvi sirotišnici na Slovenskem nam da vedno »priročni« Janez Vajkard Valvazor v svojem najbolj znanem delu Slava Vojvodine Kranjske. Podatka o tem, kje natančneje je sirotišnica bila in koliko časa je obstajala, nam na žalost ne zaupa.

Malih ptičkov brez gnezda skozi zgodovino naše prestolnice nikoli ni »primanjkovalo«. Za najdenčke, ki so jih starši pogosto puščali pred

cerkvenimi vrati, so skrbeli že v srednjem veku. Pogost vzorec je bil, da je male sirote zapustil oče, mati pa je brez vsake socialne zaščite ostala brez sredstev za preživljanje. V stiski je otroka odločila na prag cerkve ali pa hiše katerega od premožnejših občanov. Tako je otroku zagotovila vsaj minimalne možnosti za preživetje, ki jih z njo verjetno ne bi imel.

Mnogi so svoje komaj začeto življenje kaj hitro končali. Tako se je leta 1548 v Mestnem svetu lahko slišalo, »dass es vorgekommen, dass etliche Kinder im Waser vorgefung(d)en und deren viele verthan werden«.³

Detomorov je bilo verjetno še več, kot kaže uradna statistika, zato država ni mogla stati križem rok. V Ljubljani so najdenci že od prve polovice 13. stoletja našli streho nad glavo v Hospitalu Matere Božje⁴ (pod okriljem Nemškega viteškega reda), zavetje pa sta jim nudila še Meščanski (prvič omenjen l. 1326)⁵ in leta 1553 ustanovljeni Cesarski špital.

¹ Kmetijske in rokodelske novice, 5. 4. 1865, št. 14, str. 109.

² J. V. Valvazor: Slava Vojvodine Kranjske; Izbrana poglavja, MK, Lj. 1994, str. 27.

³ Ivan Vrhovec: Die Wohllobl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Laibach 1886, str. 127; »da se je dogajalo, da so našli več otrok v vodi in da so izginili«.

⁴ Dr. J. Gruden: Cerkevne zadeve med Slovenci v 15. stoletju, str. 105; glej tudi Vrhovnik I.: Trnovska župnija v Ljubljani, Lj., 1933, str. 262.

⁵ Jostp Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski opis, Lj., 1957, DZS, str. 86.

Ker pa ima staro vedno prednost pred mladim, bomo začeli s Križniškim špitalom, v zvezi s katerim se pojavijo prvi podatki o varstvu sirot. Strokovna literatura si ni čisto enotna, kje je Križniška sirotišnica bila. Medtem ko jo eni postavljajo v redovno hišo na območju današnjih Križank⁶, jo drugi povezujejo s hospitalom Matere Božje, ki je stal na današnji Rimski cesti v Gradišču.⁷ Glede na to, da viri obstajajo le za slednjo lokacijo, bomo domnevali, da je ta prava.

Ker je Valvazor sicer zelo priročen, a nezanesljiv vir, podatke o križniški sirotišnici pa omenja več avtorjev, smemo slednjo imenovati za najstarejšo znano ljubljansko sirotišnico.

Naslednja stopnja v organizirani oskrbi osirotelih otrok je nastopila s nastopom cesarice Marije Terezije. Prva sirotišnica, ki jo je omenjal že Valvazor, je v teku stoletij propadla, o usodi križniške pa lahko samo ugibamo.

Pojav vedno večje skrbi za otroke je bil pogojen s prevladujočo miselno klimo tistega časa - razsvetljenstvom. V precejšnji meri je vplivalo tudi na prej omenjeno državno voditeljico. Prišlo je do diferenciacije ubožnih ustanov. Predstavniki socialnega dna (na eni strani tatovi in brezdelneži, na drugi ljudje, ki na svoj položaj niso mogli vplivati - sirote, duševno prizadeti ...), ki so bili do druge polovice 18. stoletja večinoma strpani v skupne špitalske prostore, so dobivali samostojne ustanove. Osemnajsto stoletje pa je bilo navsezadnje tudi stoletje pedagoške Jeana Jacquesa Rousseauja in njegovega Emila (1762).

»Stoletja dolgo je pomenil otrok majhnega odraslega človeka, ki se od velikih ločuje po svoji nesposobnosti oziroma neprimernosti za delo. Otroštvo tudi ni pomenilo obdobje življenja, katerega značilnosti in potrebe bi bile vredne posebne pozornosti.«⁸

Toda napovedovali so se boljši časi za otroštvo.

Trnova pot do ustanovitve sirotišnice

Z miselnimi tokovi razsvetljenstva je zapihljal nov veter tudi na Kranjskem. Josef Johan v. Hofmann, svetnik reprezentance in komore, je bil tisti, ki je idejo o ustanovitvi sirotišnice spremenil v prakso. Z njegove strani je prišla prva pobuda za ustanovitev sirotinjskega fonda. Že od začetka 18. stoletja so namreč na Kranjskem obstajale nekatere sirotinjske ustanove, ki pa niso v celoti izpolnile svojega namena. Zato si je naš svetnik zadal nalogo, *»da ugotovi vse že obstoječe, toda svojemu namenu odtujene ustanove, odpre nove vire dohodkov s prostovoljnimi prispevki in zbiranjem in tako ustanovi en sam sirotinjski fond«.*⁹ V svojih prizadevanjih se je Hofmann obrnil na najvišjo cesarsko inštanco, cesarico Marijo Terezijo. Slednja, kot mati številnih otrok, seveda ni bila imuna na te prošnje.

Že omenjeno sodelovanje med svetnikom reprezentance in komore Hofmannom in presvetlo cesarico Marijo Terezijo je 13. februarja 1758 doseglo vrh z objavo cesaričine okrožnice »Kratko naznanilo glede ureditve sirotišnice v Ljubljani v Vojvodini Kranjski«. V njej je bila izražena skrb za zapuščene otroke in njihovo vzgojo, hkrati pa je dajala praktične napotke za pridobitev potrebnih finančnih sredstev.

»Razglašča poziv, naj se pomore zvršiti dobro delo in riše s kratkimi potezami bodočega zavoda osnovni črtež, ki je res vse pohvale vreden zaradi posebne primernosti svoje.«¹⁰ Cesarica ni ostala samo pri ukazih in okrožnicah, pač pa je dober zgled dala s tem, da je sama velikodušno namenila darilo za ustanovo.

Poleg omenjene okrožnice se je s podobno tematiko ukvarjala tudi nota z zanimivim podnaslovom »Glede sirotišnice tukaj v Ljubljani, tudi kako bi to resnično ustanovili brez vsakršnega truda ali stroškov«. Verjetno je nastala v istem času kot okrožnica, saj vsebuje tudi del slednje. Poleg zapisov o zapuščinah v korist bodoče sirotišnice daje tudi povsem konkreten napotek glede začasnega bivališča sirot.

»Mesto ima več mestnih hiš, ki so trenutno popolnoma prazne in ne prinašajo koristi. V eni

⁶ Josip Gruden: *Zgodovina slov. naroda, Mohorjeva družba, Celje 1992, str. 493. Kasneje jo omeni še enkrat, tokrat v zvezi s Hospitalom Matere božje, str. 520.*

⁷ Vrhovnik; *Trnavska župnija v Lj., str. 262; Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, str. 43.*

⁸ Janja Žagar: *Vrata kroga. O rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem; Katalog Slovenskega etnografskega muzeja, Lj. 1997, str. 1.*

⁹ *Mitth. d. hts. Ver. f. Krain., 1864, str. 88.*

¹⁰ *P. Radics: Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani, Ljubljana, 1887, str. 13.*

Kurze Nachricht, Wegen Errichtung eines Waisel-Hauses in Lanbach in dem Herzogthum Crain.

Es ist ausser allen Zweifel/ daß eine gute Erziehung derer Kinder (sie seynd auch / wer sie immer wollen) dererselben größtes Vermögen / und Reichthum seye / zumahlen es wohl keines Beweises bedarf / sondern die tägliche Erfahrung es nur allzuviel lehret / daß sehr viele (welche von ihren Eltern / oder Verwandten zwar ansehnliche Schätze ererbet / in der Jugend hingegen an guter Erziehung vernachlässiget worden seynd) daß überkommene Reichthum gar bald verschwänden / und an den Bettelstab verfallen / wo im Gegentheil viele andere / welche ihren Eltern nichts als das Leben / und eine gute Erziehung zu danken haben / durch einen Christlichen Wandel / und bestrettenden Fleiß zu Reichthum / und Ehren gelangen; Und wie solchemnach von der guten / oder schlechten Erziehung derer Kinder / auch dererselben künftige gute / oder schlechte Aufführung / mithin sowol zeitlich / als ewige Wohlfahrt / oder Untergang ganz vorzüglich abhanger / so seynd besonders jene Kinder von gemeineren Stand billiger massen Commiserations-würdig / welche bereits in ihren ersten Jahren entweder von ihren Eltern verwaiset werden / oder Armut halber derenselben guter Aufsicht nicht gentheffen können / sondern bey fremden Leuten mehristen Theils mit Betteln das Brod suchen / übrigens aber ohne einiger Aufsicht den Anfang ihres Lebens nach eigenen freyen Willen führen / und fortsetzen müssen ;

)(

Die

od teh mestnih hiš bi zakoncema dobrega slovesa in na splošno sposobnih, prepustili stanovanje brez najemnine, toda v zameno za obvezo, da sta ta ista dolžna vzeti k sebi štiri revne sirote, tokrat samo enega spola, ter jih oskrbovati in poučevati tako v pisanju, kakor v branju in običajnem delu.»¹¹

Eden od teh »civilistov«, ne vemo pa, če tudi zakoncev, je bil Johann David Lochner, poštar c. k. pošte v Ljubljani. Tako zremo, da je Lochnerju, »svetnik reprezentance in komore Von Hoffman 1. septembra 1757 predal štiri sirote (pogosto se omenja datum 4. oktober), naj jih preskrbim s potrebno hrano, stanovanjem, ukom in ostalimi razpoložljivimi potrebščinami. Za vsako od sirot se mi dnevno izplača po 7 krajcarjev (kr), za vse štiri pa dnevno 28 kr za zgoraj omenjeno oskrbo. Hkrati mi je tako on sam kot tudi častiti pater Meister naročil, naj za omenjene sirote poiščem in najamem primerno stanovanje, ki ga omogoča to plačilo».¹² Gospod Lochner je vse prej omenjeno res storil in za 50 goldinarjev (gld). najel stanovanje, primerno za sirote, v Rukhovi hiši na trgu. Vedno večja draginja in Hoffmanova smrt pa sta gospoda Lochnerja prepričala o neprofitnosti skrbi za otroke. Za sirote je zagotovo skrbel do sv. Gregorja 1760.¹³

Slaba tri leta minejo, preden ponovno zasledimo precej živahno dogajanje v zvezi s sirotišnico. 27. avgusta 1761 so bili zasnovani statuti sirotišnice, ki naj bi se po naročilu vlade zgledovali po graški ustanovi. Avtor slednjih je bila ustanovna komisija. Zeleno luč so dobili z odobritvijo vlade, ki jih je potrdila v vseh točkah. Ena od njih je omogočala sprejem tudi nezakonskim otrokom.

Sledilo je obdobje pogajanj in pregovarjanj, dokler ni 12. februarja 1763 prišlo do potrditve sirotišnične ustanove. Podani sta bili tudi dve določbi, in sicer, da sprejem v ustanovo ostane prepuščen dedičem ustanoviteljem, določena pa je bila tudi starost bodočih gojencev. Gojenci naj ne bi bili mlajši od šest in ne starejši od šestnajst let.

Potem ko je bilo zadoščeno vsem formalnostim, je 1. novembra 1763 sirotišnica tudi formalno začela delovati.

Oskrba v okviru sirotišnice

»V cesarskem špitalu pred šolami, v pritličju in v 1. nadstropju so bivali špitalarji, v drugem pa otroci sirote.«¹⁴

Josepha Jahl, Maria Anna Gebl, Johanna Schlebrer in Ursula Weiss so imena prvih štirih sirot, štirih deklic, ki so bile 24. junija 1759 sprejete v oskrbo sirotišnice, ki je dobila prostore v Cesarskem špitalu. Ta je že od leta 1613 stal na Vodnikovem trgu 5, nasproti frančiškanskemu samostanu. Prvi varuh sirot v novoustanovljeni sirotišnici je postal Johann Georg Ziegler.

8. septembra 1759 je Ziegler sprejel še dva dečka, Antona Sursina ter Nicolausa Reskitsha, 1. aprila 1760 se je deklicam in dečkoma pridružil še Johannes Mayer. Slednji je v sirotišnici živel na račun v. Tauffererja, tukajšnjega c. k. okrožnega glavarja.

Sirotišnična oskrba otrok je vsebovala dva obroka dnevno, zjutraj in zvečer košček kruha, vključeni so bili še stroški za perilo, razsvetljavo in les, ob prazničnih dnevih pa še kak priboljšek. Za oskrbo se mu je sprva odredilo 5 kr dnevno na otroka, sčasoma pa je zahteval povečanje vsote na 7 kr.

Do nastanka večjega fonda in sprejema večjega števila otrok se je Zieglerju določila plača, letno 100 gld. V zameno za to se je zavezal, da jih bo sam inštruiral v branju, pisanju in duhovnih potrebah, njegova žena pa jih bo poučila v gospodinjstkih opravilih.

Stanovanje za Zieglerja (verjetno tudi za njegovo ženo) in šest sirot je bilo odrejeno v Cesarskem špitalu.

Sirotišnica, ki je vse od ustanovitve leta 1763 delovala v Cesarskem špitalu, je bila 1. maja 1773, premeščena v dozidane prostore Meščanskega špitala na Špitalski ulici (današnji Stritarjevi ulici). Cesarica je že leta 1771 velela, da se ubožci in otroci o prvi priliki, ko bo to kazalo, iz Cesarskega preselijo v Meščanski špital, prvi pa da se proda na javni dražbi.¹⁵ Dva špitala v Kranjski prestolnici – Cesarski in Meščanski – sta se Mariji Tereziji očitno zdela preveliko razkošje, k njuni združitvi pa je še dodatno pripomogel

¹¹ AS, KZDU, šk. 16, Lit., W, 320/1.

¹² AS, KZDU, šk. 18, Lit W, 326/12, 2. maj 1760.

¹³ Do takrat je namreč zaprosil za pomoč pri plačevanju najemnine v Rukhovi hiši.

¹⁴ Vrhovec: Meščanski špital, str. 85.

¹⁵ Prav tam, str. 88.

Seznam otrok, ki so se nahajali v Ljubljanski sirotišnici 7. 8. 1787.

Imen der Pflanzung	Hamm Original Name der hiesigen Pflanzung	Männlich	Weiblich	Alter	
				Jahre	Monat
der Graf <i>Lambert</i>	Konstantin Jakob		1	13	5
„ „ „	Anton Jakob	1		10	10
„ „ „	Karl Konstantin	1		11	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		13	3
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	12	10
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		13	4
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		11	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		15	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	8	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	10	5
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	8	10
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		12	
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		13	3
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		10	
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		10	4
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		8	
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		10	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		9	
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		11	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	14	8
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		10	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	8	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		12	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		13	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	10	
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		12	
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	13	8
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		14	8
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	12	9
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		13	6
„ „ „	Konstantin Konstantin	1		12	10
„ „ „	Konstantin Konstantin		1	10	
„ „ „	Konstantin Konstantin	21	11		

Seznam otrok, ki so se nahajali v Ljubljanski sirotišnici 7. 8. 1787.

ukaz cesarice Marije Terezije 6. 4. 1771 o združitvi vseh ubožnih zavodov in ustanov v en zavod.

Dejstvo je, da je Meščanski špital skrbel za sirote, še preden so se vanj priselili otroci iz Cesarkega špitala. Toda raje kot za zavodsko se je njegovo vodstvo odločalo za družinsko vzgojo. Večji del jih je oddal na kmete, za kar je moral za vsakega odšteti po 12 gld letno. Tako je leta 1771 špital izplačal 323 gld za oskrbo 29 najdenčkov.¹⁶ To pomeni, da so otroke raje pošiljali v rejo na deželo, kot pa jih vzdrževali v že tako prenatrpani ustanovi.

Zbiranje finančnih sredstev za sirotišnico

Eden pomembnejših dejavnikov pri ustanavljanju sirotišnice je bil seveda denar, ki je sveta vladar.

Izredno natančen pregled finančnih sredstev za sirotišnico nam da dobro stoletje kasneje izdano poročilo Komisije za ustanovitve sirotišnice.¹⁷ Na podlagi tega je razvidno, da je Kranjski sklad za sirote obsegal dve veji premoženja. Prva je bilo premoženje iz skladov in obogatenih prispevkov (obresti), t.i. podarjeno premoženje, druga veja pa je obsegala neobremenjeno pristo premoženje.

Zato je bilo potrebno, „da se za ureditev tukajšnje sirotišnice uredijo vsi fondi in dohodki te ustanove in se uredijo ustanovna pisma z ustanovitelji ali njihovimi dediči“.¹⁸

H gradnji sirotišnice in njenemu kasnejšemu vzdrževanju so prispevali mnogi dobrotniki. Že leta 1702 je Hanns Josef Mugerle von Edelhaimb v korist bodoče sirotišnice zapustil 2000 gld. Z večjimi ali manjšimi vsotami so mu sledili še Johann Gregor von Thalberg, Johann Jakob Schilling, grof Franz Bernhard von Lamberg, Francisca von Werthentall, grof Franz Karl von Lichtenberg, Maria Anna von Rastern, in Friedrich Weinhuller.

Natančnejši pregled financ, zbranih še pred ustanovitvijo sirotišnice (do 6. marca 1762), je lepo razviden iz „Izkaza kapitala, ki pripada novo ustanovljeni sirotišnici“.¹⁹

Drug in hkrati glavni vir prihodkov sirotišnice so tvorili prispevki, ki so se kot posledica odločitev njene visokosti Marije Terezije zbirali po celotni deželi v prid sirotišnice (politične globe, penali, vsakoletnimi donosi ubožnega dodatka na sladkor, kavo, čaj, kakav in čokolado, odškodnino v letni vrednosti 1350 fl iz državne blagajne, vsota dela odškodnine za rekrute in denar, ki se je zbiral v prid sirotišnici kot posledica „previsokega“ sklepa, dne 30. aprila 1763, in sicer za dobo desetih let po vseh farnih cerkvah po deželi).

Do leta 1788, ko je prišlo do ukinitve sirotišnice, se je nabralo za 27640 gld neobremenjenega premoženja, 35260 gld iz sirotinjskih skladov, za 1100 gld daril, skupaj torej 64000 gld.²⁰

Sredstva za sirotišnico, ki so se nabirala že od leta 1702 (Mugerlova zapuščina) ter v sredini 19. stoletja narasla z bogato Metelkovo ustanovo, so doživela kaj klavrn konec. Deželni sirotinjski ustanovni sklad, ki je pred 1. svetovno vojno leta 1912 znašal ogromnih 836335 K²¹, je izginil kot vojno posojilo. Tako so se prizadevanja vrste dobrotnikov, živčih v različnih stoletjih, z eno samo potezo razblinila v nič.

Statuti in mnenja se krešejo

Potem ko je bil zagotovljen finančni temelj bodoče sirotišnice, je prišlo na vrsto snovanje statutov. Le-ti so bili v grobih obrisih zasnovani s strani ustanovne komisije, in sicer 27. avgusta 1761. Po naročilu vlade so se zgledovali po sorodni ustanovi v Gradcu. Ta jim je poslala različna navodila ter molilne in prehranjevalne rede.

„Po prejetju dokumentov, ki so zadevali zelo dobro urejeno graško sirotišnico, sem se urgel na delo, da bi to, za javnost tako pomembno sirotišnico, mogel privedi v najboljše možno stanje“²², je v svojem referatu napisal eden od članov ustanovne komisije. Hkrati je svetoval, da se

¹⁶ Ivan Vrhovec: *Meščanski špital. Ponatis iz Letopisa Slovenske Matice*, Lj., 1898, str. 90.

¹⁷ *Erster Bericht über die Thatigkeit der Commission zur Berathung der Frage wegen Errichtung eines Waisenhauses für Krain, za obdobje od 24. 6. 1865 do 18. 1. 1866, Ljubljana, Sg. 1525, knjiž. Narodnega muzeja.*

¹⁸ AS, KZDU, šk. 16, Lit W, 321/4, 30. 3. 1762.

¹⁹ AS, KZDU, šk. 17, Lit. W, 323, *Aussweisssderen, zu dem ney errichten Waysel Hauss gehörigen Capitalien.*

²⁰ *Mittheilungen d. his. Ver. f. Krain*, 1864, str. 88.

²¹ KSM, 1936, št. 1, str. 2.

²² AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/, 30. 3. 1762.

sprejmejo sirote, »ki so resnično revne in torej vredne miloščine, nenazadnje pa tudi tisti, katerih starši so živi, a ne morejo preživljati ne sebe, še manj pa otroke. To bi se razumelo samo za otroke, ki so se resnično izkazali, toda na noben način se to ne razširi na nezakonske otroke, ki naj bodo od tega popolnoma izključeni.«²³ Toda predlog je naletel na gluha ušesa. Še več, Reprezentanca in komora na Kranjskem sta menili, »da bi bilo prekruto, da se nezakonski otroci na predlog ustanovne komisije izmuzamejo od prednosti te sirotišnice«, ter to še dodatno podkrepila s trditvijo, »da v tem primeru niso predpisani nobeni zakoni in bi bilo proti krščanski ljubezni, da se tem že od rojstva proti svoji krivdi nesrečnim otrokom vzame to pomoč. Ta c. k. Reprezentanca in komora se strinja, da se ta izjema opusti.«²⁴

Do neskladja je prišlo tudi zaradi favoriziranja dečkov pri sprejemu v sirotišnico. C. k. komisija se je sicer strinjala, da se glede števila ne sme delati razlik med dečki in deklicami, toda nenazadnje so bili donatorji tisti, ki so se odločili, kateri spol jim je bolj po volji. Nenazadnje se je vedno dogodilo tako, da je bilo dečkov več kot deklic. Toda če bi si poglobljevali testamente donatorjev, bi ugotovili, da je le Schilling oziroma izvrševalci njegove poslednje volje določil podporo le dečkom.²⁵

Reprezentanca in komora je to zavrnila z besedami, »da ta predlog ni samo proti volji ustanoviteljev in njihovih dedičev, ampak se tudi težko razume, zakaj naj bi se deklicam nekaj odvzelo iz beneficija, namenjenega osirotelim otrokom.«²⁶

Kar zadeva varovanje, je bilo njihovo število določeno na podlagi ustanovnih pisem. Tako je Mugerle omogočil oskrbo dvema, Thalberg štirim, Schilling trem in Lamberg petim sirotam.

Naslednji predlog ustanovne komisije pravi, da je za imenovanje sprejema sirote brez nadaljnega pristojen ustanovitelj (op. sklada), dediči ali če za to jamči veljavno ustanovno pismo.

Glede starosti sprejetih sirot prevladuje mnenje, »da se otrok, mlajši od šestih let ne bi sprejel

v sirotišnico, toda tudi nihče starejši od šestnajst let, naj se ne bi tam trpel.«²⁷ Potem ko bi se izučile poklica ali postale zmožne za neko opravilo, bi se odrasle sirote poslane v službo k resnično omikanim ljudem.

Glede na to, da sta Cesarski špital in sirotišnica sobivala v isti stavbi, se je zdel logičen sklep o skupni administraciji. Zgleda za to ni bilo treba iskati daleč, kajti, »v samem Gradzu je administratorju sirotišnice dodeljena tudi oskrba žena v zavodu Sv. Elizabete, poleg tamkajšnjega lazareta.«²⁸ V Ljubljani bi bilo stanje ravno obratno, kajti vlada je predlagala, da se direkcija sirotišnice zaupa predstojniku Cesarskega špitala.

Kdo je najbolj primeren za mesto varuha in varuhinje sirot?

Potem ko je ustanovna komisija dokončno izdelala statute zavoda, zagotovljeno pa je bilo tudi že bivališče za prve sirote v Cesarskem špitalu, so z javnim razglasom začeli iskati sposobna človeka za mesto varuha in varuhinje.

Ta poziv je prišel v javnost 4. oktobra 1763, torej dober mesec pred formalnim začetkom delovanja ljubljanske sirotišnice. Zakaj tako pozno, nam ni znano.

S pobožnimi volili in pomočjo, ki so jo nudili blagi dobrotniki, je tukajšnja sirotišnica prišla že tako daleč, da se je lahko v tej sedaj oskrbovalo že štirinajst revnih sirot.

»Kaj je bolj pomembno za splošno dobro, kot pousem zapuščene otroke, moškega in ženskega spola, v božjo čast odvrniti od sprijenosti in jih usmeriti v pobožnost in delavnost, s čemer se jih v letih ko so sposobni za delo, pripravi, da svojim dobrotnikom in vsakemu od posvetnih gospodov in gospa zvesto služijo. Tako se častno preživljajo in pridobivajo njim potrebna življenska sredstva.«²⁹ S temi besedami je razglas potrkal na vest ljubljanskim meščanom. Ti bi od tega imeli dvojno korist; zaradi svoje radodarnosti bi uživali še večje spoštovanje someščanov, hkrati pa bi si zagotovili lepo popotnico za oni svet.

²³ Prav tam.

²⁴ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/3, 4. 3. 1763.

²⁵ Von Mugerle, Thalberg in Lamberg so določili le oskrbovanje revnih sirot, ne glede na spol.

²⁶ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/3, 4. 3. 1763.

²⁷ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/4, 30. 3. 1762.

²⁸ Prav tam.

²⁹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, 4. 10. 1763.

Da bi ti nesrečni otroci nekaj dosegli v življenju, „je manjkal samo še pripraven voditelj za fante, ki rad vzgaja otroke in enako skrbna svetovalka za deklice“.³⁰

Naloga prvega bi bila, da se dečki dobro izurijo v računanju ter govorjenju, branju in pisanju nemškega jezika, varuhinja pa bi poleg jezika deklice poučila o skrivnostih šivanja, pletenja in predenja.

Za službo varuha in varuhinje sirot so se lahko potegovali samo zakonci, ki niso bili preveč stari, pa tudi premladi ne, ki so izpolnjevali vse zgoraj naštetu in bili dovolj sposobni za to zahtevno nalogo. Eden od vzrokov, da to delovno mesto dobila samo zakonca, je bil prav banalen. Zakonski par lahko biva skupaj, „tako, da je za oba potrebna le ena soba“³¹ s čimer so se bistveno zmanjšali stroški za kurjavo v šestih zimskih mesecih. Po drugi strani pa naj bi mož in žena sirotam nadomeščala očeta in mater ter v sirotišnici ustvarjala družinsko klimo.

Za razpisano mesto sta bila izbrana Johann R. Seitz in njegova žena, ki sta s formalnim začetkom delovanja sirotišnice postala prva uradna varuha sirot. Očitno tega dela nista opravljala prav dolgo, kajti že junija 1764 zasledimo ime novega varuha Johanna Josepha Gutshenigga.³²

Kdo in kdaj se sprejme in odpusti iz sirotišnice

V to ustanovo so bili prednostno sprejeti otroci, ki so izgubili oba starša. V primeru pa, da jih je bila ustanova sposobna nahraniti še nekaj več, so bili sprejeti tudi tisti, ki so sicer še imeli enega od staršev, a jih ta ni bil sposoben vzdrževati. Streho nad glavo so dobile tudi sirote, ki so jih predlagali razni dobrotniki in hkrati krili stroške njihovega vzdrževanja. Rejnino za slednje so določili sirotišnični nadzorniki. Le-ti niso smeli dovoliti niti najmanjše razlike pri hrani in obleki, saj so se le tako lahko izognili sovraštvu ali zavisti.

Prepovedan je bil sprejem otrok, za katere bi njihovi dobrotniki želeli izgovoriti odsotnost z dela. S tem bi namreč ostalim dali zgled za lenobo in v hišo uvedli, kar je bog najbolj mrzil. Če je obstajal kakršen koli dvom o sprejemu tega ali

onega otroka, je o tem odločala večina glasov sirotišničnih nadzornikov.

Sirote so ob prihodu morale biti stare najmanj sedem let. Predstavili so jih enemu od nadzornikov, ki je nato raziskal, ali so resnično primerni za sprejem. S seboj so morali prinesiti svoje krstne liste, ki so jim jih vrnili ob izstopu. V večini primerov so bili otroci v varstvu sirotišnice najkasneje do dopolnjenega petnajstega leta.

Poskus rekonstrukcije videza sirotišnice

Sirotišnica, ki je formalno začela z delovanjem 1. novembra 1763, je bila nastanjena v drugem nadstropju Cesarskega špitala, na Vodnikovem trgu.

Verjetno je obsegala dva prostora. O pohištvu, ki je stalo v njenih prostorih, oblekah sirot, posteljini na njihovih skromnih ležiščih in ostalih pritiklinah, ki so bile sestavni del večine povprečnih ljubljanskih stanovanj, nam nekaj več razkrije popis sirotišničnega inventarja.³³

Varuh sirot J. J. Gutshenigg je od prečastitega gospoda administratorja tukajšnje sirotišnice prejel vrsto stvari za potrebe sirotišnice, tako starih kot novih. Da je vse prejeto zelo natančno popisal, bomo videli v nadaljevanju. Na podlagi popisa sirotišničnega inventarja lahko delno rekonstruiramo videz sirotišničnih prostorov.

Pri večjih kosih pohištva se je sirotišnica odločila za varčevalne ukrepe, kajti poleg mize s štiri-mi predali (eden se je dal tudi zakleniti) ter klopi oziroma šestih stolov za mizo je bilo vse ostalo pohištvo rabljeno. Miz da ni nikoli zadosti, so si verjetno mislili sirotišnični upravljalci, ko so nabavili staro okroglo mizo iz trdega lesa ter še dve kvadratni mizi (prva iz mehkega lesa, druga s predalom). Poleg je spadalo še šest usnjenih stolov. Tako so bile na voljo štiri mize in dvanajst stolov, za takratnih devet sirot.

V shrambi je verjetno stala stara skrinja za hrano, poleg pa omara v isti namen, toda s to razliko, da je imela ključavnico. Ta je preprečevala, da bi si sirote poleg vsakodneвне hrane privoščile še kak priboljšek. Število gospodinjskih pripomočkov je naraslo na račun desetih parov novih nožev in vilic, kvalitetne jeklene ponve ter vedra za vodo. Nova pridobitev je bil tudi vrč za

³⁰ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, 4. 10. 1763.

³¹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/3.

³² AS, KZDU, šk. 16., Lit. W, 320/1, 15. 6. 1764.

³³ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, 15. 6. 1764.

vodo, s pomočjo katerega so si stanovalci sirotišnice umili roke pred vsakim obedom.

Poleg dveh starih skrinj, ene iz mehkega in druge iz trdega lesa, je del prostora zapolnjevala stara omara s predalom za perilo. Omara je bila verjetno napolnjena do zadnjega kotička, kajti iz popisa je razvidno, da je imela sirotišnica poleg štiridesetih novih še pet parov starih in zelo strganih rjuh, od katerih sta se dva para uporabljala za cunje. Osemintrideset namiznih pogrinjkov, štirje novi namizni prti in dva stara strgana, šest novih in ena stara brisača, predstavlja bilanco najpotrebnejšega perila.

Ležišča niso bila preveč udobna, če so bili na voljo le štirje vzglavniki, dva iz volne in dva, že močno preprela, iz narezane slame. Poleg tega sta bili na voljo še stari, prepereli, majhni postelji.

Otroci so seveda morali tudi nekaj obleči, zato je uprava nabavila za vsakega štiri srajce, za dečke in deklice. V oskrbi je bilo takrat devet otrok, torej vsega skupaj šestintrideset srajc. Poleg srajc (na voljo je bilo tudi pet dobro obnošenih fantovskih srajc) so vsakega oskrbeli še s tremi šali in tremi ovratnimi rutami v modri barvi. Vsako blago se slejkoprej strga, zato so kupili tudi tri medenaste naprstnike in tri komplete novih igel.

Seveda je bilo treba poskrbeti tudi za primerno higieno, tako oseb kot prostorov. Otrokom in verjetno tudi uslužbencem ustanove je bilo na voljo pet zelenih glaziranih nočnih posod, za zgledno pričesko pa so lahko poskrbeli z dvema glavnika iz navadne kosti ali roževine. Za čiščenje prostorov je bilo na voljo omelo, oster pogled skozi okno pa jim je omogočala pogosta uporaba gob za čiščenje oken. Da se ni pljuvalo po tleh, kot je bilo v navadi, je bil na voljo tudi pljuvalnik.

Kot v vsaki hiši pravega kristjana, je tudi v sirotišnici viselo razpelo. Za verski pouk je bil na voljo izvod Evangelija. Enoličnost prostorov so popestrile tri pokrajinske slike ter papirnate ženske podobe.

Za razsvetljavo skupaj stanujočih otrok obeh spolov so uporabljali lojenke, kar je v šestih zimskih mesecih zneslo 2 gld 33 kr, v poletnem času pa se je količina in vsota razpolovila³⁴. Ko je prišel čas počitka, je bilo treba sveče pogasiti. Za to so jim bili na voljo trije navadni železni utrinjalci.

Pri tem je treba poudariti, da so v predhodnem tekstu omenjene samo stvari, ki jih je varuh prejel dne 15. junija 1764. Ne vemo pa, kaj vse je imela sirotišnica v posesti do tega dne. To pomeni, da je bilo na voljo verjetno več stvari, kot je razvidno iz teksta.

V zimskih mesecih je bilo potrebno poskrbeti za kurjavo. Že omenjeni osnutek stvari za sirotišnico je predvideval dve sobi, ki ju je bilo potrebno ogrevati; prva je bila soba zakoncev, varuhov sirot, druga pa dnevni prostor za sirote. Stroški za les za kurjavo v šestih zimskih mesecih so dosegli vsoto 24 gld.

»Ker pa se lahko izkaže, da je tudi v ločenih spalnicah dekel potrebno pri večji ohladitvi, zlasti proti večeru precejšnje ogrevanje, se za to določi štiri gld.«³⁵ Za les in razsvetljavo je bilo v končni fazi določenih 32 gld 40 1/2 kr, kar je bila približno tretjina varuhove letne plače.

Sirotišnični vsakdan

Če sodimo po različnih navodilih (molitev, prehranjevanje ...), je moralo biti življenje sirot precej enolično. Država oziroma dobrotniki so slovenskim Oliverjem Twistom omogočili streho nad glavo in jim nekoliko povečali možnosti preživetja, v zameno pa so se slednji morali držati strogih sirotišničnih pravil. Snovalci ljubljanske sirotišnice so se zgledovali po graški predhodnici. V ta namen so zaprosili, da jim iz štajerske prestolnice pošljejo navodila oziroma rede, ki so do zadnje podrobnosti urejali življenje v tej ustanovi.

Na podlagi navodil graške sirotišnice si lahko zamislimo, kako je potekalo življenje sirot v ljubljanski sirotišnici. Kar boste prebrali v naslednjih vrsticah, je le poskus rekonstrukcije sirotišničnega vsakdana na podlagi navodil, kaj pa se je resnično dogajalo za zidovi te ustanove, ne bomo nikoli izvedeli.

Dnevnik Nicolausa Reskitsha³⁶

Ponedeljek

Kot ob vseh šolskih dnevih vstanem ob petih zjutraj (v obdobju od Sv. Gregorja do Mihaela, v zimskem času od Sv. Mihaela do Gregorja pa ob

³⁵ Prav tam.

³⁶ Deček je bil 8. 9. 1759 sprejet v sirotišnico Cesarskega špitala.

³⁴ AS, KZDU, šl. 16., Lit. W. 321/3.

šestih), se očedim in umijem, ob pol šestih sledi jutranja molitev poleg duhovnega premišljanja. Molitev vsebuje tako Sv. Oče naš, kot tudi Ave Marijo, vero, pozdravljena kraljica in lavretantske litanije. Kot neke vrste nagrado za pridno molitev oziroma za zajtrk vsakodnevno dobimo kos kruha.

Ob tričetrt na šest beremo enega ali drugega avtorja ali razlago, uro kasneje obnavljamo lekcije, nato pa se ob sedmih (poleti, pozimi ob osmih) začne pouk. Ob desetih sledi sveta maša za vse preminule dobrotnike, skupaj z molitvijo, torej Oče naš in Ave Maria.³⁷ Po šoli odidemo domov, kjer pripravimo mize in nato sedemo k skupnemu obedu. Jemo vedno vsi skupaj in enako. Izjema so bolni otroci, ki použijejo tisto, kar jim je predpisal zdravnik.³⁸

Tokrat imamo na voljo oves in repo³⁹ (V graški sirotišnici so kosilo sestavljale naslednje jedi: goveja juha, tretjina kosa govedine, ričet iz ječmena in pljučka. Da slednja niso preveč neprijetnega okusa, jih naša kuharica, zakuha v govejo juho s čebulo ter nekoliko okisa s kisom. Včasih namesto tega dobijo močnik iz pljuč).⁴⁰ Med kosilom pa tudi med večerjo vselej poslušamo duhovno berilo, kakor je v navadi v samostanih in podobnih ustanovah.

Po kosilu, ob pol enih, skupaj z učitelji ponavljamo tisto, kar smo se dopoldne naučili v šoli. Ob enih sledi učenje lekcij, dobrih petnajst minut kasneje jih moramo obnoviti. Včasih nam dajo učitelji med dvanajsto in trinajsto uro prosto za igro. Temu zopet sledi pouk. Po vrnitvi v sirotišnico se od tričetrt na pet delajo naloge in opravi izpraševanje. Tisti, ki še ne hodijo v šolo, v tem času opravljajo razna lažja fizična dela. Pri našajo drva, krpajo obleke ...

Še pred tem moramo ob štirih popoldne opraviti litanije za duše vseh umrlih kristjanov, ki so

zahtevali in želeli biti deležni molitve nas otrok sirot. Podobno kot po jutranji dobimo tudi po popoldanski molitvi kos kruha za malico.⁴¹

Končno nas ob šestih zvečer pokličejo k večerji. Ričet mi je prav teknil (ajdova kaša v goveji juhi, tretjina govedine kuhane v kisli juhi s čebulo in jed iz zelja). Nekje sem slišal, da dnevno za našo hrano plačujejo 5 kr po otroku. Naša varuha dobita za hrano več, in sicer 8 kr na dan, učitelji pa 7 kr.

Toda ob pol osmih moram zopet popravljati nalogo ali študirati. Komaj čakam, da bo ura tričetrt na devet, ko grem lahko po rožnem vencu in spraševanju vesti, končno spat. Uradno bi moral tudi naš učitelj spati nikjer drugje kot v naši sobi, toda zadnje čase se to dogaja bolj poredkoma.

Torek

Spet vstajanje ob petih. Umivanje, molitev, učenje, pouk. Isti scenarij šest dni na teden. Ob desetih se z mašo spomnimo na posebej velikega dobrotnika naše sirotišnice Schillinga (v graških navodilih je to Mathias Schäffer), sledi nočna molitev s Sv. Oče naš in Ave Marija v ta namen. Po prihodu iz šole nas ob enajstih čaka kosilo, in sicer goveja juha, govedina in prikuha (goveja juha, tretjina govedine, kislo ali sladko zelje ter volovska noga v pripadajoči juhi).

Tako dopoldne kot popoldne gremo v šolo vedno vsi skupaj, v vrsti po parih, spremljati nas mora učitelj. Nobenemu od nas ni dovoljeno, da niti tedaj niti sicer hodi naokrog sam in brez spremstva.⁴²

Ob štirih zopet sodelujemo pri litanijah za ime Jezusovo, z molitvijo za njegovo visoko grofovsko ekselenco gospoda predsednika, za stanovitno zdravje in uspešno vladanje in nadalje za celotno preslavno Dvorno komisijo kot zaščitnico te sirotišnice še žalostni rožni venec.

Sledi moj drugi najljubši del dneva, večerja. Tokrat smo imeli na voljo tretjino govedine, proseno kašo v juhi ter jed iz repe ali špinače. Kar se mene tiče, bi se šel nato rajši igrati, toda do spanja ob devetih me ločijo še tri ure študija in molitev.

³⁷ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320 /1, *Instruction oder Bett Ordnung in dem Grazerischen Waysenhaus.*

³⁸ AS, KZDU, šk. 18, Lit. W, 331, *Einrichtung des Waysen Hauses.*

³⁹ AS, KZDU, šk. 18, Lit W, 331, *Jedilnik v ljubljanski sirotišnici.*

⁴⁰ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction auf was Weiss und Arts die in dem Schafferschen Waysen Haus alhier zu Graz befindliche Waysen Kinder in denen altmentis unterhalten werden; v nadaljevanju bom za primerjavo med ljubljansko in graško ustanovo v oklepaju navedla jedilnik slednje. Praviloma so bile za kosilo na voljo štiri jedi, za večerjo pa tri.*

⁴¹ AS, Gub. arh. reg. II, fasc 281, *najdenčki, Instruction vor dem Schullmeister in Waysen Haus.*

⁴² Prav tam.

Sreda

V naši ustanovi molimo večkrat na dan. Poleg jutranje molitve se udeležimo še maše ob desetih in štirih popoldne, dan pa zaključimo še z mašo tik pred spanjem. Ker je strah božji začetek vsake modrosti, moramo imeti vsi skupaj, še posebno pa mi učenci iz sirotišnice, boga nenehno pred očmi, dnevno poslušamo sv. mašo s pobožnostmi, se tudi dvakrat mesečno spovedmo in sprejmemo vse svete zakramente oltarja. Sicer pa se moramo vesti spodobno in pošteno. V naših vsakodnevnih molitvah so nam najbolj v mislih skromni ustanovitelji in dobrotniki.⁴³ Tako smo se danes ob desetih udeležili sv. maše za dušo gospoda Hoffmana (v originalnih navodilih je to zopet Mathias Schäffer), z molitvijo tudi Oče naš in Ave Marija. Uro kasneje smo se že usedli za mize in se lotili kosila. Kljub temu so mi šli kaša in knedlji močno v slast (goveja juha, kos govedine, ričet iz ječmena ter pljuča v kisli juhi, zapečena s čebulo).

Po šolskih obveznostih so ob štirih zopet na vrsti litanije za sv. angela varuha in molitev za vse tiste, ki vsakodnevno izkazujejo dobra dela sirotišnici. Pri tem imamo v mislih gospode inšpektorje, komisarje, sirotišničnega administratorja in naše učitelje, ki smo jim namenili častni rožni venec.

Do šestih zopet učenje, in nato končno večerja, ajdova kaša (raztrgani ali narezani rezanci v goveji juhi, jed iz zelja, tretjina govedine v juhi kot v ponedeljek).

Četrtek

Zopet zgodnje vstajanje, molitev in odhod v šolo. Da ne bi preveč lačni dočakali kosila, dobimo vsak dan, čez celo leto, kos kruha za zajtrk. Tega lahko zobamo tudi za malico ter pri kosilu in večerji.

Pri pouku naj bi si pridobili spodobne navede, ki bi nam v prihodnosti omogočile lastno vzdrževanje. V ta namen moramo uporabiti ves trud, da kasneje ne bi opustili zveličanja svojih duš. Administratorju sirotišnice in predpostavljenim učiteljem moramo izkazovati ves zaslužen respekt in jim biti poslušni, hkrati pa se moramo najnatančneje držati predpisanega dnevnega urnika.⁴⁴

⁴³ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction für Waysen Studenten*.

⁴⁴ Prav tam.

Četrtkova maša ob desetih je namenjena v prid in naklonjenost nam sirotam, vsebuje tudi molitev Oče naš in Ave Marija, podobno kot že ves teden.

Ob enajstih nam je na voljo enako kosilo kot v torek, goveja juha, govedina in prikuha (juha, tretjina govedine, kislo zelje, tretjina mehkega kosa mesa kot v nedeljo, pol kozarca vina).

Popoldne mine v znamenju učenja in pouka, kjer sem še zlasti prizadeven, odkar sem slišal, „da je njeno c. k. veličanstvo 5. avgusta 1757 premilostno sklenilo in odločilo, naj se v prihodnje noben deček v sirotišnici ne sprejme k študiju, kaj šele, da pri tem vztraja, če ne poseduje izrednega talenta in se lahko uvrsti med prve na njegovi šoli“.⁴⁵ V nasprotnem primeru se nemarne lažnivce, kot jih je imenovala Marija Terezija, brez nadaljnega odpusti iz ustanove.

Že precej utrujen sem se udeležil popoldanskih litanij s prečastitim zakramentom in molitvijo za vse dobrotnike, ki so ali pa še bodo naredili kaj dobrega za to ubogo sirotišnico. Zaključili smo z veselim rožnim vencem.

Juha iz kruha in priloga (tretjina govedine, ječmen v goveji juhi, sladka ali kislata repa) mi ni šla tako v slast kot ponavadi. Večerni študij in molitev sta se mi vlekla kot še nikoli in komaj sem čakal, da ob devetih ležem k počitku.

Petek

Še en dan, podoben vsem ostalim. Tako kot v četrtek je tudi današnja maša v prid nam sirotam, z molitvama Oče naš in Ave Marija.

Današnji dan je postni, kar seveda pomeni, da ne bo mesa (ki ga tudi sicer ni na pretek). Mlečno jed in gres (grahova juha, polenovka – v poletnih mesecih, ko se ta dobi samo dimljena, pa namesto tega dobra jed iz narezanih ali začinjenih rezancev, zapečena s čebulo in maslom, kislo zelje) sem hitro pojedel in se odpravil ponavljat dopoldansko snov. Po pouku smo opravili litanije za bridko trpljenje in smrt Jezusa Kristusa, z molitvijo za vse žalostne, siromašne in trpeče kristjane ter žalostni rožni venec. V svojih molitvah se večinoma spominjamo presvetle avstrijske hiše, kakor tudi pobožnih donatorjev in ostalih dobrotnikov. Administrator sirotišnice

⁴⁵ Prav tam.

nas je s pisno odredbo spomnil na duhovne vaje, ki so bile razdeljene med nas.⁴⁶

Tudi večerja je postno obarvana in temu primerno skromna. Prežganka (zelenjavna juha, kuhan zdrob ali kakšna druga mlečna jed, zelje ali špinača) me komaj kaj nasiti. Zato pa poleg večerje dobimo pol kozarca vina, kakor tudi v sredo in v soboto. Vino dobimo šele takrat, ko smo dovolj odrasli, da pol kozarca ni preveč, zato pa ga je treba mlajšim dati manj in zraven postaviti vodo.⁴⁷

Sobota

Končno sobota. Nekaj moči za dopoldanske obveznosti nam da kos kruha za zajtrk. Pouk mine hitro in že je na vrsti dopoldanska maša. Tokrat molimo za dušo gospoda Hoffmana (v graški sirotišnici za Johanna Baptista Jägerja), kot prvega dobrotnika sirot, in sicer Oče naš ter Ave Marijo. Naj povem še, da se pri sveti maši poleg Oče naš in Ave Marija, ki sta predpisana v molilnem redu in se morata moliti naglas, dodata še po enkrat že omenjeni molitvi, in sicer za odvrnitev vsega hudega. Vsakodnevno po deseti dopoldne sirote molimo tudi neobvezen rožni venec.

Že precej lačni smo za kosilo pripravili juho iz leče in polnjene „nudle“ (juha iz leče ali fižola, ričet, dobro kuhano sladko ali kislo zelje, poobedeck). To mi je bistveno bolj teknilo kot pa večerja, ki je vsebovala le juho iz zajca (prežganka, povreto suho sadje-kompot, poobedeck).

Še zadnjič v tem tednu smo ponavljali učno snov, preživeli pouk in šli k popoldanskim litanijam. Končali smo z molitvijo za tiste zdrave in bolne, žive in že umrle, ki so se priporočili za molitev nas sirot in temu dodali še rožni venec.

Vsako soboto popoldne opravimo še posebno nalogo. S križem v roki se v spremstvu naših učiteljev sprehodimo po odličnejših ulicah našega mesta in molimo litanije naše drage gospe.

Spat smo šli z zavestjo, da je jutri prost dan.

Nedelja

Vstanemo ob isti uri kot vse druge dni, torej ob petih. Varuh nato ukaže dečkom, varuhinja

pa deklicam, da tečemo v vrsti, pri čemer opazujeta, ali smo zgledno počesani, umiti in da nismo strgani.

Ob osmih se udeležimo svete maše, ki jo posvetimo Sveti trojici. Opravimo tudi molitev z vsesplošno prošnjo za vse krščanstvo in za rodovitnost zemlje ter odvrnitev požara, kuge, lakote in vojne.

Ob devetih oziroma v času, ko se v mestni župniji odvija služba božja, se odpravimo v stolnico. Varuh spremlja dečke, varuhinja deklice. Hodimo v vrsti, po parih, manjši spredaj in fantje za deklicami. Ko pridemo v cerkev, v zglednem redu pokleknemo. Naša varuha budno pazita na to, da se med mašo ne obračamo, šepetamo ali se nasploh nespodobno vedemo. Seveda pa tudi sama opravljata rožni venec in pobožno molita. Ostanemo tudi pri pridigi, nato pa se vrnemo domov po že omenjenem vrstnem redu. V sirotišnici, podobno kot ob delovnih dneh, do opoldne poteka učenje branja in pisanja.⁴⁸

Končno lahko sedemo za mize in pričnemo s kosilom. To je ob nedeljah ponavadi še posebej dobro. Čez govejo juho s kruhom in rižem, kosom govedine, prikuho in kruhom (goveja juha z narezanim kruhom, tretjina govedine, kislo zelje, pripravljeno na tukajšnji način in primerno zabeljeno, ter tretjina mehkega kosa govedine, ki naj bo primerno vroč; če pa naenkrat ni toliko mehkih kosov, pa se doda drugačna primerna govedina, poleg pa še pol kozarca vina) se vsakakor nisem mogel pritoževati in sem vse z užitkom pojedel. Taki in še boljši obroki se nam obetajo tudi ob pomembnejših praznikih. Naj jih naštejemo: novoletni dan, sveti trije kralji, svečnica, pustni dan, občinski praznik, velikonočna nedelja, binkošti, Marijino vnebovzetje, Marijino rojstvo, vsi sveti, Martinovo, božič in nedolžni otročiči. Takrat smo ob svoji običajni hrani dobili še tretjino pečenke, četrtno vkuhanega mesa, poleg pa še pol kozarca vina. Poskrbljeno je bilo tudi za primer, da je kateri od prej naštetih praznikov sovpadel s postnim dnevom. Takrat so nam bile na voljo grahova juha, polenovka, kislo zelje, povrete slive ali riž (na izbiri pa je bila tudi ajdova ali prosena kaša, kuhana v mleku), četrt ocvrtega in tretjina kuhanega krapa, za povrh pa še pol kozarca vina. Nič čudnega ni, da smo se tako veselili vsakega praznika, še

⁴⁶ AS, KZDU, šk. 16, Lit W, 320 / 1, *Instruction des Weysen Haus Administratoris*.

⁴⁷ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction auf was Weiss und Arts ...*

⁴⁸ AS, KZDU, šk. 18, Lit W, 331, *Tag Ordnung für die Sonn- und feuer Tage*.

posebej pa pusta. Zanj tako značilni krofi so nam bili na voljo po kosilu.⁴⁹

Po kosilu ob enih popoldne odidemo v hišno kapelo, kjer poteka pouk pod vodstvom jezuitov. Prisotnost je obvezna za vse nas. Teorijo lahko prenesemo v prakso že ob štirih, ko se v stolnici udeležimo dnevne molitve in litanij Svete trojice. Sledi še molitev za njeno c. kr. veličanstvo Marijo Terezijo, našo premilostno gospo in dedno deželno kneginjo, za srečno vladanje, zmago proti sovražnikom, mir in enotnost krščanske moči pa zmolimo še cel rožni venec.

Če je lepo vreme, nas učitelj oziroma deklince učiteljica peljeta na sprehod. Pred tem seveda preverita, če smo zgledno oblečeni, ne pozabijo pa preveriti tudi čistočo naših rok in obrazov. Dečki gredo v eno, deklince v drugo smer. Največkrat nas pot vodi po mestu, včasih gredo tudi izza grajskih zidov. Paziti moramo, da smo pri tem čimbolj mirni in ne povzročamo nepotrebne hrupa. Poleti, ko je dan daljši, se vrnemo domov ob šestih, pozimi pa do sončnega zahoda oziroma do zaključka dneva. Čas do večerje nam mine v učenju branja in pisanja.

Že precej utrujeni se v zglednem redu napotimo k večerji. Ta je nekoliko skromnejša kot kosilo. Kljub temu juha in gres (tretjina govedine v kisli juhi s čebulo, ajdova kaša v goveji juhi, sladka in kislja repa) hitro izgineta z naših krožnikov.

Dan zaključimo z litanijami naše ljube gospe za blažen konec in nočno molitvijo za vsa prejeta dobra dela, skupaj z večernim petjem. Prijetno utrujeni se napotimo spat, kajti jutri je že nov dan.

Kaj vse morajo znati sirote ?

Otroci so se morali poučiti v vseh osnovnih znanjih, ki naj bi jim po odpustu iz sirotišnice omogočala lastno preživetje. Tako so se dečki poučili zlasti v branju, pisanju, računanju, v preostalem času pa še v drugih uporabnih spretnostih, kot npr. pletenju.

„Sirote, v katerih dobro vzgojo je treba vložiti največ, predvsem pa dečki, se puščajo vnevar in se v uku in vzgoji znatno zanemarjajo“⁵⁰, be-

remo v poročilu sirotišničnega upravnika gospoda Reicha. Na podlagi tega je razvidno, da sta vzgoja in izobraževanje na papirju sicer obstajala, a se v praksi nista kaj prida izvajala.

Deklince se je prednostno uvedlo v skrivnosti pletenja, kvačkanja, vezenja, šivanja, krojenja, predenja, kuhanja in drugih nujno potrebnih hišnih opravil. Seveda pa naj bi se tudi one poučile v osnovah branja, pisanja in računanja.⁵¹

Gospodarske reforme razsvetljenega absolutizma so odpirale nova delovna mesta v različnih gospodarskih panogah. Slednjič je potreba po novi delovni sili privedla do otrok. Najprej do otrok – sirot, če smo bolj natančni. Ti so bili najbolj nezavarovani, odvisni od družbe in le-tej podrejeni. Zato naj bi prav sirotišnice prevzele značaj predilskih šol. Oblast je upala, da bo odraščajočo mladino naučila predenja, kar ji prej s starejšimi ljudmi in kaznjenci v prisilnih delavnicah ni uspelo.⁵²

Če so starejše odločbe želele preprečiti, da ti ptički brez gnezda ne bi zapadli v kriminal in posledično v breme družbe, so sedaj segale za povsem drugim ciljem. *»Oskrbeti sirote in jih zaposliti tako, da bi ustvarile več vrednosti, kakor znašajo stroški za njihovo vzdrževanje«⁵³*, se je glasil moto gospodarstva druge polovice osemnajstega stoletja. Da bi to čim bolj uspešno izvedli, so spremenili tudi vzgojni smoter, nova glavna vrлина marljivost je izpodrinila stoletja poudarjano pobožnost.

V praksi se je nov moto kazal v povezovanju sirotišnic z manufakturnimi delavnicami. Zlasti poslovneži so svojo na novo odkrito ljubezen do bližnjega, izkazovali z ustanavljanjem sirotišnic v bližini svojih predilnic in tkalnic.

Ena najbolj znanih tovarn, ki je delovala po tem principu, je bila Thysova suknarna v Celovcu. V njej so otroci iz leta 1760 ustanovljene sirotišnice, *»z lastno pridnostjo poravnali izdatke za hrano«⁵⁴*. Kljub zavetju božje previdnosti in ljubezni krščanskih ljudi, otroci niso vzdržali telesnih naporov. Zaradi množičnega umiranja, si-

⁴⁹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction auf was Weiss und Arts ...*

⁵⁰ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/4, 20. 3. 1767.

⁵¹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction des Weysen Haus Administrators.*

⁵² Jože Šorn: *Začetki industrije na Slovenskem, Založba Obzorja Maribor, 1984.*

⁵³ Vlado Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1, Delavska enotnost, Lj. 1988, str. 154.*

⁵⁴ *Prav tam, str. 155.*

Kopie

Tag-Ordnung für die Sonntags- und Feiertage.

Das aufstehen, und klettern wird den an
anderen Tagen gleich sein.

Der Haibknecht wird die Knechte, und
die Haibknechtinnen die Mägdelein auf die
Küche lassen kommen, um zu sehen, ob sie
so wohl gedient haben, gewaschen, oder nicht zu
waschen müssen, welches gleich den anderen
Tagen Christtag wann man kann.

Nach der Zeit, da in der Nacht schon der große
gottliche Dienst geschehen und gesungen wird, soll
sich die Kinder früh, und früh, die Knechte
Knechte, die Knechte auf den Mägdelein,
und mit einem Knecht an, der mit einem
Knecht in der Nacht, und die Knechte
unruhig, oder unruhig, oder unruhig, oder unruhig,
soll, und die Knechte werden nicht allein
abgeschaffen, daß die Kinder nicht zu
sehen, sondern, oder sonst, oder sonst, oder sonst,
aufstehen, sondern, oder sonst, oder sonst, oder sonst,
aufstehen, oder sonst, oder sonst, oder sonst,
aufstehen.

Die Kinder werden auf bei den Knechten
bleiben, und nach solchem gleich nach acht
Stunden zu Hause gehen, nach der
Zeit bis auf Montag, welches den 12. ist, wie an

rotišnica nazadnje ni bila več potrebna. Leta 1784 je bila razpuščena.

Otroci ljubljanske sirotišnice so se izognili žalostni usodi sovrstnikov v Celovcu. Toda podoben ustroj sta deželni glavarstvi predvidevali tudi za sirotišnici v Ljubljani in Gorici. Podrobnejši računi so pokazali, da je bolj donosno, če so sirote zaposlene na dotedanji način. Otroci, dobro izpopolnjeni v pisanju, so se usmerili v formiranje plačanih prepisov, ostali so bili zadolženi za različna hišna opravila, v preostalem času pa so še pletli, klekljali, šivali in krpali (slednje zlasti deklice). Če je že bil kateri od otrok za svoje delo nagrajen s plačilom, je le-tega moral takoj izročiti upravniku.

*»Deklice so pri pletenju in šivanju same, brez varuhinj. Predusem pa je varuhinji v večjo korist, ko deklice namesto veliko bolj potrebnega blaga, krpajo raztrgane srajce in nogavice. Še bolj pa je razvidno, kako je vse platneno spodnje perilo oziroma obleke, zaradi pomanjkanja potrebnih izkušenj, popolnoma uničeno in skoraj neuporabno.«*⁵⁵ Besede upravnika Reicha niso bile preveč spodbudne za sirotišnično varuhinjo, nam pa po drugi strani lepo opišejo, kakšne delovne razmere so vladale v ljubljanski sirotišnici. Slednjič ji je na srce položil, *»da se potrudi, da se krpanje spodnjega perila opravi pravočasno in ne dopusti, da se to uniči zaradi opuščanja učenja.«*⁵⁶

Obleka gojencev sirotišnice

Pravila o ureditvi sirotišnice so določala, da morajo biti vsi otroci oblečeni enako in glede na stan, upravitelju pa je bila poverjena skrb za čistočo.

Obleka dečkov

Dečki so nosili krila iz sivega platna, tako kot oskrbovanci-špitarji c. k. Cesarskega špitala. Glavo so jim pokrivala enake kape, noge so jim grele golenke. Kadar so se odpravili iz hiše, so nosili bele klobuke. Razlika je obstajala samo v tem, da so imele Thalbergove sirote rdeče, Schillingove rumeno, Mugerlove zeleno in Lamberlove modro znamenje na levi strani pokrivala.⁵⁷ Tako je bilo vsakemu opazovalcu takoj jasno, kdo od zgoraj naštetih dobrotnikov je pripomogel k oskrbi največjega števila otrok.

Zelo zanimiv je obračun stroškov za blago in izdelavo oblek.⁵⁸ Tako je najnujnejša obleka, ki je zadostovala za dve leti stala 4 gld 42 kr. V to je bilo všteto štiri in pol vatla platna za krilo in jopič, tri vatele blaga za klobuke, štirje zavitki sukanca, kamelja dlaka, trije ducati gumbov in plačilo za izdelavo. Poleg tega bi morali sirotam priskrbeti še dva para nogavic, dva para čevljev, klobuk, par kravat, skupaj s šalom, tri srajce in poletno kamižolo (kratek moški suknjič, navadno oprijet). K temu je potrebno prišteti še dva in pol vatla enobarvnega barkanta (debela, na narobni strani kosmata, bombažna tkanina), platno za klobuke in pol vatla sigla platna. Stroški vsebujejo še plačilo sukanca, gumbov in izdelave, ter krpanja v času enega leta. Končni znesek enoletnih potreb po obleki je znašal 18 gld 12 kr.

Glede na to, da so se snovalci ljubljanske sirotišnice zgledovali po graški, si oglejmo še obleke graških sirot. Pozimi so dečki nosili krilo iz modrega in zelenega sukna, enake čepice in golenke (isto kot ljubljanski gojenci), poleti pa vrhno suknjo (krilo) iz muslina, prav tako modre in zelene barve. Prav tako kot naše sirote, so nosili iste kape in bele klobuke. Sirote – študenti so bili bolj oblečeni. Poleg sive obleke, jim je bil na razpolago še zelen plašč okrašen s plavim metuljčkom, glavo pa so si pokrili s sivim klobukom.⁵⁹

Obleka deklic

Tudi deklice so imele svojo obvezno uniformo. Sestavljalo jo je flanelasto podkrilo, sivo muslinasto gornje krilo in enaki jopiči, glave so jim krasile avbe. Tako kot dečki so se štipendistke posameznih dobrotnikov razlikovale po raznobarnih znamenjih na svojih pokrivalih.⁶⁰

Njihove graške vrstnice so se lahko pohvalile s podobnimi oblačili. Pozimi so jih grela modra suknjena podkrila ter platnena dolga krila, na voljo so jim bile tudi domače halje, običajno napolnjene z bombažem. Tople pomladne in poletne dni pa so preživele oblečene v siva muslinasta krila in steznike. Glave so imele pokrite z ljubkimi avbami, na način in iste vrste, kot je bilo v navadi v deželi.⁶¹

⁵⁸ AS, KZDU, šk. 18, Lit. W, 331, Kleydung Entwurf vor ein Watsel Knaben.

⁵⁹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, Instruction auf was weiss und arts die in dem Schafferrishen Waysen Haus alhier zu Graz befindliche Waysen Kinder in denen Alimennis unterhalten werden, drittens ...

⁶⁰ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/4, Referat, 30. 3. 1762.

⁶¹ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 320/1, Instruction auf was weiss und arts ...

⁵⁵ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W 321/4, 20. 3. 1767.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ AS, KZDU, šk. 16, Lit. W, 321/4, Referat, 30. 3. 1762.

Po potrebi je bilo treba preskrbeti spodnje perilo, kot tudi čevlje, platnene nogavice in ostale pritlikline. Za vse zgoraj naštetu je bilo koristno, da se jih je negovalo s stalnim umivanjem in čiščenjem.

Cena izdelave dekliške uniforme je bila nekoliko dražja od fantovske. Stroški so obsegali izdelavo krila in steznika iz devetih vatlov raševine, klobuka iz dveh vatlov belega platna in sukanca, potrebnega za vse troje. Posebej sta bila izdelana podkrilo iz šestih vatlov muslina ter zimski korzet iz vatla in četrte flanele. Vse skupaj je zneslo 10 gld 40 kr (fantovska oprava je stala 9 gld 24 kr). Ker so se obleke nosile dve leti, je bil letni strošek 5 gld 20 kr (4 gld 42 kr). Seveda pa to ni bilo vse, kar je deklica potrebovala. Popis je predvideval še nakup dveh tretjin vatla tkanine za dve avbi, tretjino vatla platna za podlogo, za štiri vatlje trakov, dveh rut, vatla tkanine za steznik, vatla in pol platnene podloge ter ribje kosti. Nujen del njene opreme sta bila tudi dva para nogavic, dva para čevljev ter tri srajce. V zakup je bilo treba vzeti še stroške za sukanec, krpanje in izdelavo teh oblačil. Končni strošek za oblačila deklice v enem letu je znesel 17 gld 4 kr (pri dečkih 18 gld 12 kr). Največji del vsote je zajemala izdelava krila in jopice ter nakup treh srajc. Zanimivo je, da sta dva para čevljev stala le malo več kot dva para nogavic. Prvi so sirotišnico veljali 1 gld 42 kr, druge pa 1 gld 20 kr.⁶²

Sirotišnica se je med drugim zavezala, da bo tiste sirote, ki bodo izstopile ob določenem času, oblekla popolnoma na novo. Glede na njihov stan bodo nove obleke narejene na meščanski ali deželni (kmečki) način. Če je bila ustanova tega zmožna, so prejeli še doklado v denarju. Tisti pa, ki so izstopili predčasno, so bili na izgubi tako pri obleki kot pri denarju.⁶³

Iz vsega zgoraj opisanega se da sklepati, da so imeli gojenci avstrijskih sirotišnic zelo podobno opravo. Razlike se kažejo le v materialu in barvi. Položaj sirot se je odražal zlasti v njihovih pokrivalih. Tako so imele „navadne“ sirote bele, njihovi učeni vrstniki – študenti pa sive. Deklice so nosile avbe, na način, ki je bil običajen v deželi, kjer se je nahajala sirotišnica. Pokrivala so z označbami različne barve določala tudi štipendiste tega ali onega dobrotnika.

Spalnice in ležišča

Spalni prostori za dečke in deklice so bili ločeni. Mlajši otroci so spali skupaj na enem ležišču. Odraščajoče oziroma starejše sirote so sčasoma dobile privilegij samostojnega ležišča. Poleg tega je imel vsak otrok pravico do lastne slamnjake. Preko le-te se je položilo »podležišče«, toda ne iz konjske, pač pa iz živinske (kravje) dlake. Graški statuti so predvideli vzglavnik iz perja, toda snovalci ljubljanske sirotišnice so se raje odločili za vzglavnik iz konjske žime⁶⁴, ker je bil verjetno cenejši. Mesečno so menjali rjuhe, dobili so tudi dodatno deko. Naloga otrok je bila, obdržati ležišče in celotno spalnico čim bolj čisto, uprave pa, da je poskrbela za kurjavo v spalnica v času zime.⁶⁵

Da si bomo lažje predstavljali, kaj vse je bilo potrebno za ležišče enega otroka, si bomo ogledali osnutek predloga ležišča za sirote.⁶⁶ Snovalec osnutka je predlagal ležišče iz mehkega lesa ter temu ustrezno slamnato vrečo, za kar bi bili potrebni dve palici dvonitnika (groba in močna lanena, konopnena ali bombažna tkanina). Poleg naj bi bila še dva vzglavnika iz palice dvonitnika, narezana in druga slama, dva para rjuh iz šestih palic platna ter po ena zimska odeja ali koc in ena letna odeja. Posteljina in vse ostale pritlikline so se zamenjale vsaka tri leta, z izjemo slame in rjuh, ki so jih preskrbeli vsako leto. Tako so letni stroški za vse naštetu znašali 8 gld 15 kr.

Če sodimo po vsem opisanem, otrok ni moglo zebsti, vprašanje pa je, kako so navodila izvajali v praksi.

V primeru bolezni

Bolezen verjetno ni bila tako redka gostja v sirotišnici. Skromni obroki (v praksi verjetno slabši in manjši, kot jih je določal jedilnik, odvisni tudi od trenutnega finančnega položaja ustanove), nezadostna obleka v zimskih mesecih in otroške nalezljive bolezni, so bili glavni vzroki obolevanja.

V takem primeru je hišni red določal, da se bolni otroci ločijo od zdravih. Ustvarili so neke vrste karanteno, katere glavni namen je bil pre-

⁶² AS, KZDU, šl. 18, Lit. W, 331, *Kleydung Entwurf vor ein Magdlein*.

⁶³ AS, KZDU, šl. 18, Lit. W, 331, *Eintrichtung des Waysen Hauses*.

⁶⁴ AS, KZDU, šl. 16, Lit. W, 321/4, *Referat*, 30. 3. 1762.

⁶⁵ AS, KZDU, šl. 16, Lit. W, 320/1, *Instruction auf was art und weise ...*

⁶⁶ AS, KZDU, šl. 18, Lit. W, 331, *Anschlag eines Bets*.

Waisenhaus Nr. 3
 Aufstellung der Kosten für die Herstellung des Bettes

1. Kasten von weissen Holz	1/2 8 x -
1 Kasten von weissen Holz	
2 Kasten von weissen Holz	
1 Kasten von weissen Holz	1. 52 x 2 3
1 Kasten von weissen Holz	20. -
1 Kasten von weissen Holz	16. -
2 Kasten von weissen Holz	
2 Kasten von weissen Holz	3. 22. -
1 Kasten von weissen Holz	1. 25. -
1 Kasten von weissen Holz	1. -

Summa 9. 23. 2

1. Kasten von weissen Holz	3. 7. 3
1 Kasten von weissen Holz	
1 Kasten von weissen Holz	1. 30. -
1 Kasten von weissen Holz	30. +
Summa 5. 8. -	

mitte will man vor 20 Kindern stehen in einer Kasse 100/

mitte will man vor 20 Kindern stehen

Predlog stvari potrebnih za izdelavo ležišča.

prečitev širjenja bolezni po zavodu. Soba, v kateri so ležali mali bolniki, se je morala izdatno ogrevati. Nad njimi naj bi stalno bedela bolniška strežnica. Otrokom so stregli s hrano, ki jo je predpisal zdravnik, dobivali pa naj bi tudi zdravila. Prav pri teh pa naletimo na zanimivo zgodbo, ki ji lahko najdemo asociacije v današnjem času.

V neke vrste pogodbi med gospodom Johannom Adamom Tantonom, slavnim deželnim kirurgom na Kranjskem v Ljubljani, ter tukajšnjo sirotišnico oziroma njenim direktorjem Paulom Aloisom grofom Auerspergom naletimo na zanimiva določila.⁶⁷ Naš kirurg se je obvezal, da bo pomagal otrokom v sirotišnici v primerih, ki zahtevajo kirurško zdravljenje in operacijo, ter v drugih boleznih brez izjem ter jim zvesto stal ob strani. Za letno plačo 10 gld iz sirotišnične blagajne je brezplačno dajal svoja lastna zdravila, obveze in druga sredstva za pomoč, toda samo pri boleznih, ki ne zahtevajo dolgotrajnega in dragocenega zdravljenja. Nasprotno pa je zdravila, ki so bila potrebna za dolgotrajno ali glavno zdravljenje, sirotišnica še dodatno plačala. Pri tem se zastavlja vprašanje, kako so vodilni te ustanove ravnali v takem primeru. So se odločili, da plačajo dodatne stroške, kar pa ni zagotavljalo dokončne ozdravitve bolnega otroka ali pa so dopustili, da gre življenje svojo pot. Vsekakor se jim je finančno bolj »splacalo« poskrbeti za ne tako usodno bolne gojence, katerih oskrba je bila všteta v Tantonovih 10 gld letne plače. Ti varčevalni ukrepi nas mogoče v nekaterih potezih že spomnijo na današnjo prakso zdravstvenih zavarovalnic.

Čistoča otrok in sirotišnice

Čistoča je pol zdravja, druga polovica je umazanijsa. Ta rek je verjetno veljal tudi za gojence ljubljanske sirotišnice. Pravila o ureditvi sirotišnice so določala, da morajo biti bivališča otrok sicer brez vsakega sijaja, toda snažna. Perilo naj bo tedensko razdeljeno, postelje pospravljene in sobe očiščene, otroci pa umiti in oblečeni v pozorno pregledane in zakrpane obleke. Toliko o teoriji. Sedaj pa k praksi in vsakdanjemu življenju.

»Kar na splošno zadeva čistočo otrok, se na žalost, kakor je zelo očitno, slabo vzdržuje. Še

več, pogosto je povezano z mrčesom ter nesnago, ki verjetno nastane zaradi pogostega polaganja rok»⁶⁸, izvemo za porazno stanje iz poročila gospoda upravnika Reicha. Nadalje razprda, da varuhinja ni sposobna sama umiti vseh otrok, še manj pa ji more iti na roko njena hči. Slednja je zaposlena in plačana kot dekla, zato je njeno primarno opravilo strežba in vodenje gospodinjstva, ne pa umivanje hišnih gojencev.

Problem je upravnik poskušal rešiti na drug način. *»Da se odstrani zanikrnost, sem varuhinji celo ponudil sposobne in dobre ljudi, toda s tem se ni moglo nič doseči, ker se ni nihče hotel lotiti umivanja sirot«,* nam potarna gospod Reich in zraven še očrni varuhinjo, češ da *»bi morala varuhinja s svojim uslužbenci pomagati pri tem, kar pa se ni zgodilo, pač pa so morali moji lastni špitalski ljudje nositi to breme do sedaj, in sicer z dvema drugima, tujima pomočnikoma, ki sem ju moral posebej plačati«.⁶⁹*

Očitno varuhinja ni trpela konkurence pravih poslov, posledice pa so nosili Reichovi ljudje in seveda sirote, ki so očitno precej redko videle vodo in milo. Upravnik je zato predlagal naslednje: *»Da se tako dečki kot deklice najboljše možno varujejo pred mrčesom in nečistočo in, da se ima v službi poštene, odrasle ljudi, ki bi lahko pomagali opravljati zgoraj omenjeno umivanje.«*

Predlog je bil tako podan, kako pa se je zadeva dokončno razpletla, ni znano.

Začetek konca ljubljanske sirotišnice

Cesar Jožef II. ni bil preveč naklonjen ustanovam tipa špital. Obdobje racionalizma, ki ga je v veliki meri tudi sam zaznamoval, je bilo tisto, v katerem se je začela delitev na prave hospitale oz. špitale in na prave splošne bolnišnice. Po mnenju nekaterih zgodovinarjev ostre razmejitve med zgoraj omenjenima zavodoma pred letom 1800 ni bilo. Tako se je klinični bolniški oddelek v strogem pomenu besede šele tik pred zatonom 18. stoletja ločil od karitativne ustanove (civilna bolnišnica v Ljubljani je bila ustanovljena leta 1786).⁷⁰

⁶⁸ AS, KZDU, šk. 16, Lit W, 321/4, 20. 3. 1767.

⁶⁹ AS, KZDU, šk. 16, Lit W, 321 / 4, 20. 3. 1767.

⁷⁰ Peter Borisovs: *Univerzitetni klinični center v Ljubljani, njegov nastanek in razvoj*, Lj. 1986.

⁶⁷ AS, KZDU, šk. 16, Lit W, 321/3, 6. 2. 1766.

CC
Extract

Carup dem Testament des H. Johan Joseph Mugerle 3
Chilfremb 22 1/2 April 1802

Omissis alijs

Eschlich befehle ich Meinen armen Vollen in die gerühmte
Gef. Vererbungsgüter Gottes, Mein Leber beiführen.
Aber solle Christ befalligen geboren, nach begehrt
nach dem Christenlichen Ehepaar, Sancta
Clara, welche, als sie für die befehle werden,
dieser ich sein, und zugleich zu diesem Ende an-
nehmen, der wesentlich für die Vererbung Mein, und
denn Meinigen armen Vollen, drey heilige
Mutter, als dem befehle zu Ehren der heiligen, drey-
fältigkeit sein: die andere dem befehle zu
Ehren, des H. heiligen Jesu Christi, zu dem Ehren
seiner befehle, gestiftet werden: und die
dritte dem befehle zu Ehren der heiligen, drey-
fältigkeit, Maria, befehle werden, sollen,
und diesem befehle, und dem befehle haben
will, diesen befehle, fünf hundert hundert
wollen, und

für die Leber, wenn fünfzig, als sie für befehle
sein, solle gestiftet werden, so hundert, ich
für die befehle, fünf hundert hundert hundert
die also sollen nach Meinem Tod zu befehle
s. Clara, und als sie gegeben werden, welche
soll und befehle, fünf hundert hundert hundert

Izuleček iz oporoke J. J. Mugerleja.

Trend otroškega skrbstva je šel v smeri odpuščanja sirot iz ustanov zaprtega tipa in vzgajanja v krogu rejniške družine. S tem je bila dokončno podpisana smrtna obsodba za ljubljansko sirotišnico.

Slednja tudi sicer ni imela sreče. Vseskozi je bila brez lastne stavbe, čeprav je večina dobrotnikov denar namenila za gradnjo nove sirotišnice. Že ob sami ustanovitvi, leta 1763 je gostovala v 2. nadstropju Cesarskega špitala na Vodnikovem trgu, čez desetletje, leta 1773, pa se je morala preseliti v prenatrpane prostore Meščanskega špitala ob Špitalski ulici. Na tej lokaciji je dočakala svojo ukinitve.

Z ukazom z dne 21. marca 1787 je morala oskrba v Meščanskem špitalu prenehati. Do 1. avgusta 1787 je moral biti špital izprazen. Toda iz poročila upravnika ubožnih zavodov Kralila je razvidno, da je bilo še 7. avgusta 1787 v tukajšnji sirotišnici nastanjenih petdeset sirot.⁷¹ Negotovo prihodnost si je delilo štiriintrideset dečkov ter šestnajst deklic. Polovici je njihovo oskrbo zagotovil kapital iz privatnih zapuščin, polovica pa se je oskrbovala s pomočjo prihranjenega fonda.

O njihovi usodi nam več pove oznanilo Deželnega glavarstva za Kranjsko in Notranjeavstrijskega gubernija, izdano 25. avgusta 1787.⁷²

Navsezadnje so konec marca l. 1788 odpravili zadnjega otroka iz Meščanskega špitala. Za doloženo plačilo so jih oddali v rejo na deželo.

Če pa bi radi izvedeli kaj več o njihovi usodi, vam svetujem, da počakate na naslednji prispevek na začetku omenjene avtorice.

Zusammenfassung

Das Leben der Laibacher Waisen in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts

Am 13. Februar 1758 erließ Maria Theresia den Runderlaß „Eine kurze Bekanntmachung über die Errichtung eines Waisenhauses in Ljubljana und dem Herzogtum Krain“, die den Beginn der Bemühungen um diese allzu notwendige Einrichtung bedeutete.

Am 27. August 1761 wurden die Statuten des Waisenhauses entworfen, die auch die Aufnahme unehelicher Kinder gestatteten. Am 12. Februar 1763 wurde die Errichtung der Waisenanstalt bestätigt. Das wesentlichste Datum ist der 1. November 1763, als das Laibacher Waisenhaus seine Tätigkeit begann, und zwar in den Räumlichkeiten des 2. Stockes des Kaiserlichen Hospitals auf dem Vodnik-Platz. 1773 übersiedelten alle Bewohner des genannten Hospitals, auch die Waisen, in das Bürgerspital in der Spitalgasse. Dort wirkte das Waisenheim bis zu seiner Auflösung 1787.

Kaiser Josef II. besiegelte das Schicksal des Laibacher Waisenhauses. Der genaue Grund ist nicht bekannt, lag aber wohl in den Gedankenströmungen jener Zeit, die die familiäre Erziehung der Heimerziehung vorzogen. Die schlechten hygienischen Zustände, die Überfüllung der Räume und die daraus folgenden ansteckenden Krankheiten sprachen ebenfalls nicht zugunsten von Anstalten des Typs Waisenhaus. Einer der Gründe war, wie in solchen Fällen üblich, auch finanzieller Natur. Auch wenn der Großteil der Kosten für den Unterhalt der Kinder durch Schenkungen von Wohltätern und staatliche Zuschüsse gedeckt war, mußte der Staat noch die Gehälter der Angestellten und die Instandhaltung des Gebäudes bezahlen.

Mit Befehl vom 21. März 1787 mußte die Betreuung im Bürgerspital aufgelassen werden. Bis zum 1. August 1787 mußte das Spital geräumt werden und bis Ende März 1788 wurden alle übrigen Kinder aufs Land in Pflege gegeben.

⁷¹ AS, *Gubernij v Ljubljani, 1787 - 1794, reg. II, fasc. 281, najdenčki, Ausweis über die dermahlen in die Waisenhaus befindliche Kinder*, 7. 8. 1787.

⁷² AS 1079, *Okrožnice Deželnega glavarstva za Kranjsko in notranjeavstrijskega gubernija, 1724 - 1788, škalla 19*.